

Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, Ν. (2020). «Η μάχη των συμβολισμών στον δημοσιογραφικό λόγο». Στο *Δημοσιογραφία. Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, υπό την αιγίδα του ΜΠΣ «Επικοινωνία και Νέα Δημοσιογραφία»*. Σε συνεργασία με το *Columbia Journalism Review. Advanced Media Institute, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, τ. 23, 60-61.*

Η μάχη των συμβολισμών της γλώσσας στον σύγχρονο δημοσιογραφικό λόγο

Της Νικολέττας Τσιτσανούδη – Μαλλίδη*

Οι μεταβολές στη μορφή και τους συμβολισμούς της γλώσσας των ΜΜΕ που συνδέθηκαν με τη λαϊκοποίησή του δημοσιογραφικού λόγου από τη μεταπολίτευση έως και τα «μνημόνια», καθώς και οι βλέψεις που τις συνόδευσαν, παρουσιάζουν έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον για τον μελετητή που επιθυμεί να συμμετέχει στον - μάλλον συρρικνωμένο - κοινωνικό διάλογο για τη δύναμη και την ευχέρεια της γλώσσας όχι απλά ως προς την περιγραφή των *επικοινωνιακών συμβάντων*, αλλά ως προς την δυναμική της αναγωγή σε μία κοινωνική πρακτική.

Μία από τις σηματοδοτήσεις της αποκατάστασης της δημοκρατίας το 1974 στην Ελλάδα ήταν η ανάγκη καλλιέργειας μίας καινούριας κοινωνικής και πολιτικής και πολιτισμικής παιδείας. Στον υποδοχέα του καινούριου εστίασαν όχι μόνον οι φορείς της πολιτικής, αλλά και της νεότερης δημοσιογραφίας, με την υιοθέτηση του μεταχειρισμού μίας λαϊκής ή και λαϊκότερης γλώσσας με δημοκρατικές συνδηλώσεις και σημαίνοντα. Η καθιέρωση της ακώλυτης χρήσης της δημοτικής γλώσσας ευνοήθηκε ως ένα πολιτισμικό απότοκο της αποκατάστασης της δημοκρατίας. Η κοινωνική δυσπιστία που συνδεόταν με τη λαϊκότητα της ομιλούμενης γλώσσας υποχώρησε και το τέλος της επισημότητας του δημόσιου λόγου δεν άργησε να ακολουθήσει. Από τις ρομαντικές υπερβολές του αρχαϊσμού μεταβήκαμε σε νεότερες ρομαντικές υποδηλώσεις της χρήσης της λαϊκής γλώσσας ως δείξη του μεγάλου ενδιαφέροντος της πολιτικής και τηλεοπτικής εξουσίας υπέρ των συμφερόντων του *λαού*. Οι γλωσσικοί κώδικες και το ρεπερτόριο των δημοσιογράφων εγκολλώθηκαν πολλά από τα χαρακτηριστικά της λαϊκής γλώσσας από το 1974 και μετά. Η γλώσσα επηρεάστηκε, αλλά και επηρέασε με τη σειρά της, τη γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι πολιτικοί.

Με την είσοδο της ελεύθερης ραδιοτηλεόρασης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι εκπρόσωποι της ηλεκτρονικής δημοσιογραφίας επιχείρησαν να εμφανιστούν όσο το δυνατόν περισσότερο οικείοι έναντι των αποδεκτών του λόγου τους συγκλίνοντας «προς τα κάτω» το ρεπερτόριό τους. Αν και φορείς ενός εκ φύσεως δημόσιου και διακεκριμένου είδους λόγου, εν τούτοις εντρύφησαν στην άτυπη καθημερινή γλώσσα του μικρομεσαίου πολίτη εγκαταλείποντας την τυπικότητα και αυστηρότητα του παρελθόντος. Νεότεροι και σύγχρονοι «δημοτικιστές» που προέρχονταν από την πολιτικοεκδοτική ιεραρχία προσέγγισαν τα «χαμηλά» κοινωνικοοικονομικά στρώματα μέσω της λαϊκότητας του γλωσσικού κώδικα, ακόμη και με την επαναφορά διαλεκτικών στοιχείων, στο πλαίσιο μιας στάσης, που ονόμασα *στάση υψηλής εικονικής και απατηλής οικειότητας*.

Στη συνέχεια, η ιστορία μάλλον επαναλήφθηκε και η μάχη των συμβολισμών δεν έπαψε. Οι πρόσφατες αλλά και τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, όπως η οικονομική κρίση και τα διάφορα κινήματα διαμαρτυρίας που αναπτύχθηκαν, επανέφεραν τον συμβολισμό της χρήσης της ομιλούμενης δημοτικής στο φυσικό του πεδίο, αυτό της ανατροπής, της δημεγεροσίας και της απείθειας στην εξουσία από όπου κι αν αυτή εκπηγάξει. Οι συμβολισμοί

περί τη δημοτική αφορμώνταν μεν από μία επαναστατική διάθεση, συσχετιζονταν όμως στη συνέχεια με την προσπάθεια της εξουσίας να πείσει τις μάζες για τη φιλολαϊκότητα και την κοινωνική της ευαισθησία. Από την άλλη, η ευρύτατη χρήση της λαϊκής γλώσσας κατά την πρόσφατη ανάπτυξη του *κινήματος των αγανακτισμένων* στην Ελλάδα κραταιώνει τη θέση ότι η δημοτική παραμένει διαχρονικό και αδιαμφισβήτητο έμβλημα της ανατρεπτικής διάθεσης, των αντιεξουσιαστικών προθέσεων και της ανάδειξης των πραγματικών, και όχι κατασκευασμένων από τις ιεραρχίες, συμφερόντων του λαού.

Αμέσως μετά, επιχειρήθηκε μία ενδιαφέρουσα κατά τη γνώμη μου αντιστροφή, όταν τα πολιτικό – τηλεοπτικά, εγχώρια και ξένα, συστήματα επιστράτευσαν τη λαϊκή γλώσσα, όχι για να υπερασπισθούν τις αναμονές και τις προσδοκίες του λαού, αλλά για να στιγματίσουν τον λαό ως υπεύθυνο της υπαγωγής της χώρας στα μνημόνια και σε καθεστώς οικονομικής επιτήρησης. Αν και η εμβληματοποίηση της γλώσσας εξακολουθούσε να είναι ισχυρή, εν τούτοις άλλαξε πεδία, δεδομένου ότι σημαντικές ιδεολογικές και πολιτισμικές αφετηρίες μετατοπίστηκαν προς διαφορετικές εστίες δύναμης και πλούτου. Ουσιαστικά οι εικονισμοί της δημοτικής και λαϊκής γλώσσας περισώθηκαν διαφοροποιούμενοι μέσω του εμπλουτισμού τους με νέες διαστάσεις.

Μολονότι πριν την εγκατάσταση των μνημονίων, η λαϊκή γλώσσα χρησιμοποιούνταν από δημοσιογράφους, πολιτικούς και διαφημιστές, για τη διεύρυνση των ακροατηρίων και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, η ίδια μορφή της γλώσσας, επιλέχθηκε στο εξής προκειμένου να διευκολύνει την κατασκευή της συναίνεσης και αποδοχής των σκληρών μνημονιακών μέτρων. Εάν δηλαδή στα χρόνια της ευμάρειας για την ελληνική κοινωνία, η γλώσσα υπηρετούσε την αποκαλούμενη *στάση εικονικής ευμένειας* ή *υψηλής απατηλής οικειότητας*, στα χρόνια της οικονομικής υστέρησης και των μνημονίων, η ίδια γλώσσα επιστρατεύτηκε για να στιγματίσει τον λαό εν γένει και την κάθε μία μονάδα χωριστά για το οικονομικό αδιέξοδο στο οποίο κατήλθε η χώρα. Η έμφαση που δόθηκε στους δραματοποιημένους, πληθωρικούς και εξουσιαστικούς λόγους της δημόσιας σφαίρας, αποδόθηκε στη διά του φόβου διαμόρφωση της πειθούς και της αποδοχής από την πλευρά της μάζας. Οι συνέπειες της κρίσης και η κρίση καθεαυτή πραγματώθηκε γλωσσικά ως μία συγκοινωνούσα με την κοινωνία προσωποποιημένη και αντικειμενικοποιημένη «αυθυπαρξία». Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσίασε η εμφάνιση του οφειλέτη λαού ως αρρώστου, συχνά μάλιστα με πρωτόγονες αντιδράσεις απελπισίας και απαρέσκειας σε όσα του συμβαίνουν.

Στον αντίποδα των λαϊκών παραλλαγών, επιστρατεύτηκε μία κρυπτική, συστηματική και καλλιεργημένη γλώσσα, με τη χρήση σύνθετων και «αριστοκρατικών» λέξεων που τοποθετήθηκαν στον δημόσιο λόγο, για να ωραιοποιήσουν τυραννικά μέτρα που εντέλλονταν πολυειδή, εν πολλοίς άγνωστης προέλευσης και έδρας, οικονομικά και εκδοτικοπολιτικά συστήματα εξουσίας, στο όνομα της πιθανής εξόδου από την κρίση. Το όχημα ήταν οι επιτηδευμένες λέξεις ενός επεξεργασμένου και ανώτερου κώδικα, των οποίων όμως τα σημασιολογικά περιεχόμενα και πεδία τροποποιούνταν ανάλογα με τις βλέψεις και τις σκοπιμότητες των εξουσιαστών. Ο επαναπροσδιορισμός των σημασιών και των εννοιών αφορούσε σε δεκάδες λέξεις, και αφομοιωνόταν από το εκδοτικό – τηλεοπτικό σύστημα άμεσα, βίαια και επιβλητικά. Ο πληθωρισμός των σημασιολογικών αλλαγών, στη δίνη ενός σταθερά δραματοποιημένου δημοσιογραφικού και πολιτικού λόγου, δεν ζήτησε τη συγκατάθεση της κοινότητας των ομιλητών, αλλά νομιμοποιήθηκε με τη συνδρομή μερίδας

των ΜΜΕ ως σύνολο χρήσεων από πάνω προς τα κάτω. Κι αυτό είναι ένα εντυπωσιακό στοιχείο που αξίζει να μελετηθεί από τους ερευνητές στο άμεσο μέλλον.

- Η Νικολέττα Τσιτσανούδη – Μαλλίδη είναι αναπληρώτρια Καθηγήτρια Γλωσσολογίας και Ελληνικής Γλώσσας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και συγγραφέας του βιβλίου *Ο δημοσιογραφικός λόγος από τη μεταπολίτευση έως και τα «μνημόνια»* που κυκλοφόρησε πρόσφατα από το Center for Hellenic Studies, Washington D.C. του Harvard University και τις εκδόσεις Gutenberg.